

Недашківська Тетяна Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри інформаційної політики
Національної академії державного управління
при Президентові України,
т. (0412) 42-83-78, 8-067-424-24-82

Вільний асоціативний експеримент як метод дослідження проблем державної служби

В умовах трансформації державного управління, активізації та інтенсифікації демократичних процесів в Україні стає усе більш очевидним, що особливого значення в державному управлінні набуває постать державного службовця. Планка вимог об'єктивного (у відповідних документах [3]) та суб'єктивного (у громадській думці) характеру невпинно піднімається. Водночас відбуваються зміни й в уявленні самих державних службовців про характер власної професійної діяльності. Відповідність між зовнішніми вимогами та внутрішнім уявленням про компетенції працівника сфери державного управління має стати об'єктом систематичного вивчення, результати якого можуть враховуватися не лише у професійній підготовці відповідних фахівців, а й в атестації, під час проведення конкурсів на заміщення посад тощо. Одним з методів такого дослідження може стати вільний асоціативний експеримент, який активно використовується у психології, психолінгвістиці та інших галузях науки.

Поняття “асоціація” у термінологічному значенні почало формуватися ще в античний період. Аристотель, наприклад, помітив, що певні образи можуть виникати у свідомості людини без явної зовнішньої причини, тобто фактично є продуктами асоціацій.

Предметом безпосереднього дослідження асоціації стали завдяки формуванню асоціативної психології (Д.Берклі, Д.Юм, Т.Браун). Асоціації стали розглядати як засоби взаємозв'язку проявів замкненої у собі свідомості. Представники британської школи (В.Вундт та ін.) у ХІХ столітті намагалися дослідити природну “історію духу”, вважаючи елементарними одиницями свідомості почуття та їх збережені копії – прості ідеї або уявлення. І вже у цей період Г.Еббінгауз почав використовувати для дослідження психічних функцій експериментальні методи [6].

Поступово загальноновизнаною стає думка, що «асоціація – це загалом не стільки «механізм», скільки явище,— звичайно, фундаментальне, – яке саме собою вимагає пояснення та розкриття його механізмів» [5;26].

Не випадково, хоча й значно пізніше у порівнянні з філософами, асоціації зацікавили лінгвістів. Розглядаючи мову як «дух народу», а її функціонування як діяльність духу, В. фон Гумбольдт поставив питання про співіснування об'єктивного та суб'єктивного у мові, можливості взаєморозуміння між людьми: мовці «торкаються одних і тих самих клавіш інструменту свого духу, завдяки чому у кожного спалахують у свідомості відповідні, але не тотожні смисли» [2; 166].

Безпосередньо спиралися на таку особливість людської психіки, як асоціативність мислення та сприйняття, О.О.Потебня, Я.Бодуен де Куртене, Ф. де Сосюр та інші мовознавці. Вченими попередніх періодів розвитку науки в основному було осмислено потребу дослідження асоціації як особливості людської свідомості, а також сформовано розуміння терміна «асоціація». Завдяки цьому тепер науковці не піддають сумнівам необхідність вивчення асоціацій. Надзвичайну важливість цього підкреслює Б.Ф.Ломов: «...асоціація – це психічна реальність, і її дослідження таке ж важливе, як і дослідження інших реальностей» [4; 111].

Сучасному науковому погляду на асоціацію притаманний системний підхід. Найбільш вдало він виявляється у аналізі О.І.Горошко [1;15], для якої асоціація – це зв'язок, що виникає за певних умов між двома та більше психічними утвореннями (чуттями, сприйняттями, ідеями тощо). Актуалізація ситуації пов'язана з дією такого зв'язку, коли поява одного члена асоціації регулярно викликає появу другого (або других). Психологічною основою асоціації вважається умовний рефлекс. Асоціативні зв'язки мають глобальний характер та інтегрують усі типи вербальних та міжвербальних зв'язків.

Об'єктивне дослідження суб'єктивних асоціацій, що виникають у носіїв мови у зв'язку з тими чи іншими реаліями (побутовими, моральними, економічними, політичними і т. д., і т. д.) може бути забезпечене завдяки застосуванню методу вільного асоціативного експерименту. Він дає можливість виявити асоціації, що склалися в індивіда у його життєвому досвіді.

В ході асоціативного експерименту респондентові пропонується слово-стимул, яке обирається залежно від кола досліджуваної проблематики. Асоціація, що з'являється на стимул, є першою реакцією опитуваного у вигляді слова, сполучення слів, невербальної графічної позначки тощо. Найбільш активно використовують у дослідженнях *вільний* асоціативний експеримент. Респонденту пропонується повний список стимулів. Кожному з них має відповідати єдина реакція, але ні форма, ні зміст, ні спосіб вираження її не обумовлюються.

На хвилі нового пізнання світу як такого, що має ізоморфну будову, у XX столітті починають з'являтися нові галузі дослідження, які формуються на межі двох наукових

дисциплін. Так створюється й психолінгвістика, коли приходить розуміння не простої близькості, а взаємозв'язку та взаємообумовленості між мовленнєвою та психічною діяльністю людини. З цього часу метод вільних асоціацій став активно та продуктивно використовуватися у різних напрямках досліджень з психолінгвістики.

Психо- та нейролінгвістичні дослідження (за допомогою асоціативного експерименту) процесу асоціювання у нормальних людей та людей з певними відхиленнями (афазія тощо) підготували ґрунт для досліджень особливостей мовної свідомості представників різних соціальних груп. Так, з'явилися дослідження професійної придатності за особистісними якостями людей, яким доводиться перебувати в стресових ситуаціях (пілотів, тих, кому траплялося тривалий час знаходитися в повній самотності тощо), ставлення споживачів до реклами, уявлення про політичні, юридичні права та загалом права людини у суспільстві.

На зламі XX – XXI століть сфера практичного застосування вільного асоціативного експерименту значно розширилася, оскільки епоха глобалізації світового суспільства, його політичного, соціального, економічного розвитку, катаклізмів і соціальних потрясінь потребують систематичного вивчення можливостей людської свідомості забезпечити взаєморозуміння між представниками різних культур. Тому асоціативні норми стали застосовуватися для дослідження певних галузей знань з різними цілями – політичними, соціологічними, культурологічними. Асоціативний експеримент, на відміну від решти методів, дає можливість «зазирнути» у свідомість і здійснити спробу визначити значимість тих чи інших подій, уявлень, нових понять тощо.

Державне управління, як і всі молоді наукові галузі, які створюються в умовах синергетичного розвитку, синтезує різноманітні, на перший погляд, несумісні напрямки досліджень. Проте це не повинно викликати непорозуміння чи недовіру до результатів подібних розвідок, адже практична сфера застосування нової наукової дисципліни фактично акумулює у найширшому спектрі багатоманітні й різновимірні проблеми сучасного суспільства, які можуть повноцінно вивчатися й вирішуватися тільки із залученням комплексних знань, у певному сенсі нетрадиційних методів дослідження та побудовою нових теорій.

У дослідженнях в галузі державного управління, у тому числі проблем державної служби, асоціативний експеримент поки не використовувався, хоча, на наш погляд, його застосування може бути особливо результативним. Специфіка галузі, на відміну від багатьох інших, полягає в тому, що вона (галузь) є винятково, так би мовити, антропоцентричною, так чи інакше пов'язаною з людьми, причому цей зв'язок є різнонаправленим. Відповідно до особливостей певної посади державний службовець безпосередньо та опосередковано

контактує з людьми у кількох ланцюжках: робота з керівником або підлеглими, робота з колегами, робота з громадянами та ін. Усне спілкування забезпечує прямий контакт, робота з документами – непрямий. У будь-якому випадку державний службовець виконує функцію зв'язку між людиною та державою. Можливість взаємного розуміння у таких стосунках залежить від спроможності посадовців адекватно сприймати зміст усного та письмового висловлювання і відповідно передавати його. Що ж реально відбувається? Як спілкуються державні службовці з громадянами? Чому існує обопільне незадоволення? Чи не сприймають учасники комунікації по-різному одні й ті самі поняття та дії? Як державні службовці розуміють потреби суспільства та свою роль у вирішенні проблем? На ці запитання може дати відповідь дослідження фрагменту мовної картини світу, які пов'язані з професійною діяльністю посадових осіб. Застосування методу вільного асоціативного експерименту дасть можливість вивчити асоціативне значення ключових професійних понять та побудувати асоціативні поля, що існують у свідомості державних службовців, а це сприятиме відпрацюванню шляхів удосконалення підготовки фахівців у галузі державного управління, формування їх професійних компетенцій, у чому вбачаємо перспективу для подальшого пошуку.

Список літератури

1. Горошко Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. – Харьков; М.: Изд. группа «РА - Каравелла», 2001. – 320 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 397 с.
3. Закон України “Про державну службу” // <http://www.kmu.gov.ua/>
4. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
5. Психологический словарь / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. 2-е изд. – М.: Педагогика – Пресс, 1996. – 440 с.
6. Шульц, Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии: Пер. с англ. – СПб.: Евразия, 1998. – 528 с.